

YASMIQ DONINING TARIXI VA SISTEMATIKASI.

Qodirqulova Fotima

Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti 2- bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada dukkakli don ekinlaridan biri bo'lgan yasmiq o'simligining birinchi kelib chiqishi tarixi va uning sistematikasi haqida malumotlar keltirilgan. Dukkaklilardan olinadigan protein eng arzon va eng oson hazm bo'ladiganlardan biridir. Dukkaklilar oilasiga mansub eng keng tarqalgan o'simliklardan biri yasmiqdir. Bu o'simlik qishloq xo'jaligida eng qadimiy hisoblanadi, bu arxeologik topilmalar bilan ham tasdiqlangan. Arxeologlar tomonidan topilgan yasmiqning eng qadimgi qoldiqlari neolit davriga to'g'ri keladi u vaqt endigina paydo bo'lgan edi. Dukkaklilar oilasining bu vakilini qadimgi rimliklar misrliklar hindular arablar tomonidan yetishtirib kelingan. O'simlik qadimgi yunonlar orasida ham juda mashhur edi. Yasmiq birinchi marta Janubi-G'arbiy Osiyoda paydo bo'lgan deb aytiladi. Butun dunyoda yasmiq ekinlari 3.336 mln gektarga yaqin maydonni egallaydi. Ayniqsa, Osiyo va O'rta yer dengizida mashhur.

Kalit so'zlar: Yasmiq, dukkakli don, to'yimli, Sharqiy Osiyo, tarixi, qizil yasmiq, dahl, A va B vitamin, oqsil, temir, gipogea, roti, gurunch, acropetal.

Abstract: This article provides information on the history of the first origin of the lentil plant, one of the legumes, and its systematics. Protein from legumes is one of the cheapest and easiest to digest. Lentils are one of the most common plants belonging to the legume family. This plant is the oldest in agriculture, which is also confirmed by archaeological findings. The oldest remains of lentils found by archaeologists date back to the Neolithic period, when it had just appeared. This representative of the legume family was cultivated by the ancient Romans, Egyptians, Indians, and Arabs. The plant was also very popular among the ancient

Greeks. Lentils are said to have appeared for the first time in South-West Asia. In the whole world, lentil crops occupy an area of about 3.336 million hectares. It is especially popular in Asia and the Mediterranean.

Keywords: Lentil, legume, nutritious, East Asia, history, red lentil, dahl, vitamin A and B, protein, iron, hypogeal, roti, rice, acropetal.

Hozirgi kunda Qishloq xo'jaligi sohasi kundan kunga jadal rivojlanyapdi. Dukkaklilar butun dunyoda mashhur va buning bir qancha sabablari bor. Birinchidan, ular biologik xususiyatlariga ko'ra yaxshi salaflardir bu tur o'simliklar tuproqni azot bilan boyitadi, ikkinchidan, bu oilaning vakillari eng ko'p hosil qiladi ko'p miqdorda boshqa ekinlar bilan solishtirganda, maydon birligiga protein. Dukkaklilardan olinadigan protein eng arzon va eng oson hazm bo'ladiganlardan biridir. Dukkaklilar oilasiga mansub eng keng tarqalgan o'simliklardan biri yasmiqdir. Dukkakli o'simliklarning bir turi bo'lgan yasmiq o'simligi ming yillar davomida inson tomonidan ekib parvarishlanib kelinmoqda. Yasmiq doni qolgan dukkakli o'simliklarga qaraganda nisbatan arzon bo'lsada, lekin juda to'yimlidir va eng muhimi barcha dukkakli o'simliklarning eng mazalisidir.

Yasmiq yetishtirish bizga ota bobolarimizdan qolgan meros desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Yasmiq yaqin Sharq yoki O'rta yer dengizi hududida paydo bo'lgan deb hisoblangan. Yasmiq qadimgi davrdan beri ajdodlarimiz uchun oziq – ovqat manbai bo'lib kelgan. Ular insoniyatga ma'lum bo'lgan eng qadimiy dukkakli don ekini va eng qadimiy uy ekini hisoblangan. Yasmiq so'zi lotincha linzadan olingan haqiqatdan ham loviya o'simligining qarindoshi hisoblanadi va ikki tomoni qavariq optic linzaga o'xshaydi.

Furot daryosi sohilidagi arxeologik qazilmalardan miloddan avvalgi 8000-yillarga oid yasmiq ashyolari topilgan. Misrliklar, Rimliklar, va Ibroniylar ushbu dukkakli o'simlikni is'temol qilganligi haqida dalillar mavjud. Yasmiq Bibliyada ham bir necha bora tilga olingan. Yasmiq obro'si joylashuviga qarab yasmiq oziq-ovqat yetishmovchiligi bilan kurashayotgan odamlar uchun juda ham zarurat

tug'diradi. Bugungi kunda yasmiq hamma sevib is'temol qiladigan, ovqatlanish ratsionlariga kiritish mumkin bo'lgan dukkakli ekindir. Qishloq xo'jaligida yasmiq qurg'oqchilik ehtimoli bo'lgan va tuproq sharoitlari qulay bo'lmaganda mustahkam ekin hisoblanadi. Yasmiq o'simligining 40 smdan 60 smgacha bo'lib urug'lar ko'chatlarda o'sadi, odatda har bir dukkakda 2 tadan don bo'ladi. Oziq ovqat mahsuloti sifatida eng yirik ishlab chiqaruvchilar Kanada va Hindiston bo'lib, 2021-yilda dunyodagi jami yasmiqning mos ravishda 29% va 27% ni ishlab chiqaradi.

Yasmiq uni dunyoda pazandachilik uchun ishlatiladi. Yasmiq asosiy mahsulot bo'lgan Hindiston yarim orolining oshxonalarida dal deb nomlanuvchi yasmiq (ko'pincha qobig'i olib tashlangan) ko'pincha gurunch yoki roti bilan iste'mol qilinadigan qalin kori shaklida pishiriladi. Yasmiq odatda pishiriq va sho'rvalar tayyorlashda ishlatiladi. Yasmiq vicia jinsi fabaceae gulli o'simliklar oilasiga kiradi.

Gullashdan oldin dalada yasmiq o'simliklari sobiq lens jinsi madaniy *L. culinaris* va oltita turdosh taksonlardan iborat edi. Yovvoyi yasmiqlarning turli taksonlari orasida *Lens orientalis* odatda *lens culinaris* subsp sifatida tasniflangan *orientalis*.

Yasmiq gipogealdir, ya'ni unib chiqayotgan urug'ning kotiledonlari yerda va urug' qobig'ining ichida qoladi. Shuning uchun u sovuqqa, shamol erroziyasiga yoki hasharotlar hujumiga kamroq ta'sir qiladi. Yasmiq o'simligi diploid, bir yillik, buta, tik, yarim tik yoki yoyiladigan va ixcham o'sadigan o'simlik bo'lib, odatda balandligi 30 dan 50 smgacha o'zgarib turadi. Uning tukli shoxlari ko'p, poyasi ingichka va burchakli. Bargi navbatma – navbat joylashgan, cho'zinchoq chiziqli va o'tmas shaklga ega, rangi sarg'ish yashildan to'q ko'k yashil ranggacha. Umuman olganda yuqori barglari paychalarga aylanadi, pastki burglar esa mikronatdir. Gullarining birdan to'rttagacha bo'lgan gular kichik, oq, binafsha, och binafsha, yoki och ko'k rangga ega. Ular barglar qo'ltig'idan deyarli barglar kabi uzun bo'yli naylar paydo bo'ladi. Yasmiq donining bir nechta

yetishtiriladigan navlari barglari gullari va urug'larining kattaligi , tukliligi va rangi bilan farqlanadi. Yasmiq o'simligi o'z-o'zidan changlanadi. Gullash eng pastki kurtaklardan boshlanadi va asta sekin yuqoriga ko'tariladi, bu acropetal gullash deb ataladi. Bitta novdada barcha gullarning ochilishi uchun taxminan ikki hafta kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "vicia lens (L) Coss. & Germ" *Plants of the World Online. Royal Botanic Gardens, Kew. Retrieved 3 September 2023.*
2. Jump up to *Shyam S. Yadav; David McNeil; Philip C. Stevenson, eds. (2007).lentil an ancient crop for modern times. Berlin: Springer Science & Business Media.*
3. *Erskine, William, ed. (2009). The lentil: botany, production and uses. Wallingford, UK: CABI.*
4. Harold McGee, "On Food and Cooking", 2004 Edition, Scribners. pg. 483.
5. *.pulse Australia pulseaus.com.au. Retrieved 18 November 2017.*
6. What to do with lentils and why bother. *The Chalkboard. 17 March 2014. Retrieved 6 November 2017.*
7. [^] *Slinkard, A. E.; Bhatti, R. S. (1979)laid lentil. Canadian Journal of Plant Science. 59 (2): 503:504*